

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 330.341.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.48>

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Андріяш Вікторія,
доктор наук з державного управління,
професор
Інституту державного управління
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-5294-7456

У цій роботі здійснено спробу розглянути особливості регулювання інтелектуальної власності у зарубіжних країнах, зокрема США, Великобританії та Японії. Вивчення досвіду США є цікавим з точки зору кількості та якості прийнятих законів та указів, що регулюють сферу інтелектуальної власності. Особливої уваги потребує відомий Закон Бай-Доула, що корінним чином змінив державну політику у сфері інтелектуальної власності щодо розподілу прав на результати інтелектуальної власності, створюваних за рахунок коштів державного бюджету. Досвід Великобританії акцентує увагу на потребі належного інформування дослідників у питаннях інтелектуальної власності та її об'єктів. Японія досягла значних успіхів у сфері інтеграції науки та промисловості й відобразила у вибраних нею механізмах технологічного розвитку особливості власної культури. Використання наявного досвіду сучасних міжнародних систем інтелектуальної власності зарубіжних країн є необхідною передумовою для досягнення високого економічного та соціального розвитку будь-якої сучасної держави та формування нею відповідних механізмів регулювання сфери інтелектуальної власності. Використання кращих практик для створення та охорони інтелектуальної власності сприятиме використанню й подальшому розвитку винахідницьких і творчих досягнень, підтримуватиме і зберігатиме національний потенціал у сфері інтелектуальної діяльності та стимулюватиме залучення необхідних або бажаних інвестицій, здійснюючи стабілізуючий вплив на економічно-соціальний розвиток суспільства та держави, за якого як вітчизняні, так і зарубіжні інвестори будуть впевненими в тому, що їхні права у сфері інтелектуальної власності будуть дотримуватися та захищатися. Створення такої системи має й особливе значення для нашої держави як країни зі значним науково-технічним та інтелектуальним потенціалом.

Ключові слова: інтелектуальна діяльність, інтелектуальна власність, регулювання, державне регулювання, об'єкти інтелектуальної власності.

Andriash Viktoriia. Priorities of state regulation of intellectual property in foreign countries: opportunities for Ukraine

In this work, an attempt was made to consider the peculiarities of the regulation of intellectual property in foreign countries, in particular the USA, Great Britain and Japan. The study of the US experience is interesting from the point of view of the quantity and quality of adopted laws and decrees regulating the field of intellectual property. Special attention needs to be paid to the well-known Bai-Dole law, which fundamentally changed the state policy in the field of intellectual property regarding the distribution of rights to intellectual property results created at the expense of the state budget. The experience of Great Britain emphasizes the need to properly inform researchers in matters of intellectual property and its objects. Japan has achieved significant success in the field of integration of science and industry and reflected the peculiarities of its own culture in the mechanisms of technological development chosen by it. The use of the available experience of modern, international intellectual property systems of foreign countries is a necessary prerequisite for achieving high economic and social development of any modern state and its formation of appropriate mechanisms for regulating the sphere of intellectual property. The use of best practices for the creation and protection of intellectual property will promote the use and further development of inventive and creative achievements, support and preserve the national potential in the field of intellectual activity and stimulate the attraction of necessary or desired investments, exerting a stabilizing influence on the economic and social development of society and the state, in which both domestic and foreign investors will be confident that their intellectual property rights will be respected and protected. The creation of such a system is also of particular importance for our country, as a country with significant scientific, technical and intellectual potential.

Key words: intellectual activity, intellectual property, regulation, state regulation, objects of intellectual property.

Постановка проблеми. Незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, котрі покликані регулювати взаємини у сфері інтелектуальної власності, більшість з них було прийнято ще на початку 90-х рр. ХХ ст., відповідаючи на той час потребам усунути наявні прогалини, які були пов'язані з новими економічними реаліями й орієнтацією на міжнародні стандарти. На сьогодні більшість наявних нормативно-правових актів також дозволяють вирішувати певну частину практичних завдань щодо сфери регулювання взаємин під час процесів створення і введення до обігу різноманітних результатів інтелектуальної діяльності. При цьому вирішення потребує ще ціла низка проблем концептуального характеру, що підтверджується тим фактом, що деякі аспекти правовідносин інтелектуальної власності все ще не врегульовані на законодавчому рівні. Чинні законодавчі норми ґрунтуються на принципі пооб'єктного регулювання взаємин щодо створення й використання відповідних результатів інтелектуальної діяльності. При цьому сучасні темпи розвитку інформаційних технологій створюють умови для виникнення якісно нових об'єктів інтелектуальної власності і способів їх використання, наприклад, у сфері публічного управління. Тому наявна система регулювання інтелектуальної власності обмежує можливості надання відповідної охорони новостворених результатів інтелектуальної діяльності, що значною мірою відбивається на особливостях правового статусу їхніх творців, котрі не мають можливості на легальних підставах захищати власні майнові та немайнові права. Як наслідок, постає нагальна потреба побудови ефективної системи регулювання на підставі комплексного підходу до вивчення сутності інтелектуальної власності на основі наявного досвіду зарубіжних країн. Встановлення та дотримання такого підходу дало б можливість виявляти особливі ознаки, характерні для більшості країн, що могли б лягти в основу регулювання взаємин щодо новостворених продуктів інтелектуальної власності з метою створення відповідних умов для їхнього подальшого регулювання та використання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання взаємин, що виникають під час процесів регулювання у сфері інтелектуальної власності, досліджуються вітчизняними фахівцями різних наукових напрямів. Наявний досвід США висвітлено у дослідженні П. Цибульова та В. Корсуна, які розглянули модель комерціалізації інтелектуальної власності у США, проаналізували відповідні нормативно-правові акти та запропонували низку заходів, спрямованих на підвищення ефективності процесу регулювання інтелектуальної власності в питаннях комерціалізації. Окремим аспектам регулювання інтелектуальної власності присвячені здобутки Н. Бочарової, О. Стадника, Ю. Якубівської та ін. Однак дослідження вказаної тематики, заважаючи на її актуальність, себе все ще не вичерпали та потребують подальшого системного наукового аналізу.

Мета статті – дослідження наявного зарубіжного досвіду регулювання інтелектуальної власності, що ґрунтується на спробі оптимального поєднання інтересів усіх учасників ринку інтелектуальної власності та необхідності забезпечувати ефективне виробництво та використання інтелектуальних ресурсів розвитку суспільства та держави.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основними особливостями сучасного розвитку є глобалізація та переважаюча орієнтація на результати інтелектуальної діяльності. За таких умов особливого значення набувають механізми регулювання та ефективного використання інтелектуальних ресурсів, спрямованих на доведення нематеріальних результатів інтелектуальної діяльності до матеріалізованих ринкових продуктів, що задовольнятимуть різноманітні потреби сучасного суспільства та держави. Аналіз формування інституту інтелектуальної власності показав, що вже сформовано цілу низку теорій, що пройшли певну перевірку на ефективність у тій або іншій зарубіжній країні. Більшість практик свідчать, що все ще існують певні протиріччя, що принципово впливають на формування стримуючих розвиток інноваційних систем конфліктів різноманітних інтересів у сфері створення та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, а інститут інтелектуальної власності є відображенням досягнутого у суспільстві компромісу та встановлення державою відповідних правил вирішення цього протиріччя й умов забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів ринку інновацій. Крім того, більшість зарубіжних країн намагаються вирішити питання щодо передачі та використання деяких результатів інтелектуальної діяльності до широкого вжитку за допомогою формування відповідних національних інноваційних систем. У таких країнах, як США, Великобританія, Японія, Франція, Корея, створено та успішно реалізовано власні моделі використання результатів інтелектуальної діяльності та комерціалізації інтелектуальної власності. Щодо США, то питання регулювання ринку об'єктів інтелектуальної власності в країні знаходять своє відображення у більш ніж двадцяти законах та указах президента. Варто вказати, що найбільш обговорюваним з цієї когорти актів є Закон Бай-Доула, який було прийнято у 1980 році [5, с. 48]. Прийняття вказаного акта, на думку більшості дослідників, призвело до докорінних змін державної політики у сфері розподілу прав на результати інтелектуальної діяльності,

що створювалися за рахунок коштів державного бюджету [5, с. 48]. Історію прийняття вказаного закону пов'язують зі здійсненням звіту Ваневара Буша «Наука – нескінченна межа», який було представлено президенту США у 1945 році. Вважають, що вказаний звіт багато в чому став передумовою початку активного фінансування різноманітних наукових досліджень з метою створення відповідного фонду знань для прискорення соціально-економічного та політичного зростання країни [3, с. 24]. Варто вказати, що тоді вже існували нові урядові наукові та дослідні організації та установи, зокрема, Національний науковий фонд та національні інститути здоров'я [5, с. 48]. Вже у післявоєнний період права на створювані об'єкти інтелектуальної власності почали належати уряду США. В межах вказаної політики уряд став власником більше тридцяти тисяч патентів у США, при цьому менше п'яти відсотків було передано в промислову сферу й ще менша кількість дійшла до ринку. У 70-ті роки стало зрозуміло, що ухвалена урядом політика щодо прав власності на результати наукових досліджень є малоефективною, а здійснення централізованого регулювання результатами наукової та дослідницької діяльності виявилось також малоефективним. Вказана ситуація призвела до цілої низки дебатів у Конгресі США, внаслідок яких було прийнято Закон Бай-Доула (1980 р.), а також цілу низку інших нормативно-правових актів [5, с. 48]. Автори вказаного закону наголошували, що, зважаючи на неспроможність уряду досягти необхідних успіхів щодо комерціалізації нових необхідних технологій, єдиною надією залишився приватний сектор. Прийняття закону також було покликане забезпечувати наявний економічний інтерес приватного сектору необхідними результатами наукових досліджень, а також створювати умови й механізми передачі нових технологій промисловості на ринок. Варто також вказати, що прийняття Закону Бай-Доула докорінно змінило ситуацію щодо прав власності на результати наукових досліджень: до 1980 року інноваційні розробки та права на інтелектуальну власність перебували у власності уряду США, й лише після 1980 року власниками інноваційних розробок стали установи, які здійснювали або на базі яких здійснювалися відповідні розробки. Також указаний акт сприяв розвитку співпраці між відповідними установами та малим бізнесом, а також сприяв надходженню приватних інвестицій у сферу комерціалізації наукових досліджень. В основу нової політики, яку було проголошено Законом Бай-Доула, було покладено певні пріоритети, а саме: некомерційні організації та установи, представники малого бізнесу набували можливості надавати відповідні права на результати досліджень, отриманих за рахунок бюджетних коштів; заохочувалася взаємодія наукових та дослідницьких установ та організацій з представниками малого бізнесу з метою комерціалізації результатів досліджень; уряд залишав за собою невиключне право використовувати патенти без обмеження певною територією [2, с. 13–14].

Крім того, вказаний закон передбачав ситуації, коли право власності не повинно було переходити до представника приватного сектору, а також обмеження у сфері подальшого використання запатентованих технологій. Наприклад, уряд має право залишати за собою права на результати інтелектуальної діяльності за умов, що одержувач фінансової допомоги не знаходиться у США, а також якщо його діяльність не відбувається на території США чи перебуває під контролем іншого уряду, якщо фінансовані урядом дослідження й розробки використовуються організаціями, що пов'язані з оборонними видами діяльності, а також у «виняткових випадках», коли агенція, що здійснює фінансування, з'ясовує, що обмеження чи скасування права патентоволодіння на певний винахід найкращим чином сприятиме забезпеченню державної політики та її цілям, що лежать в основі Закону Бай-Доула [7]. Крім того, володар прав на результати інтелектуальної діяльності, що були отримані за рахунок коштів державного бюджету, повинен взяти на себе зобов'язання надавати американському уряду не ексклюзивні, безвідкличні, безоплатні ліцензії, здійснювати періодичні звіти щодо зусиль, спрямованих на використання відповідних винаходів, включати у всі патентні заявки, подані одержувачем фінансової допомоги, вказівки про те, що такий винахід було зроблено за здійснення урядової підтримки й що саме уряд володіє певними правами щодо такого винаходу, визнавати право уряду на видання примусової ліцензії на використання винаходів, а також погоджуватися з умовами, що видача ексклюзивної ліцензії на той або інший винахід передбачає його обов'язкове виготовлення саме на території США. Варто вказати, що Закон Бай-Доула не розкриває повністю механізми всіх можливих варіантів взаємодії з технологічного трансферу, які можуть мати місце між урядом, установами та приватним сектором. Однак саме цим нормативно-правовим актом було закладено найважливіші засади необхідної взаємодії, що враховуватимуть інтереси всіх сторін й одночасно дозволятимуть отримувати максимальну вигоду для суспільства та держави загалом. Крім того, розробнику надавалися всі можливості комерціалізувати власну розроблену технологію, й лише в тому випадку, якщо розробник не зміг цього зробити сам, він може бути позбавлений виняткового права на власну розробку відповідно до наявних суспільних інтересів. Наголосимо, що Закон Бай-Доула досягнув своєї мети: після його прийняття партнерські взаємини винахідницьких та дослідницьких організацій та установ з відповідним фінансовим сектором почали

розширюватися, оскільки внесення необхідної ясності у сфері володіння правами на результати інтелектуальної діяльності захищало також корпоративні інвестиції у науково-дослідні розробки. Вказане значною мірою сприяло та стимулювало розвиток співробітництва у сфері науково-технічних розробок. Після ухвалення вказаного закону щорічна кількість патентів збільшилася у 5–6 разів, а кількість установ, що беруть активну участь у здійсненні технологічного трансферу, зросла у 8–9 разів.

Отже, запропоновані свого часу положення Закону Бай-Доула призвели до значного розвитку таких законодавчих і нормативних актів, які, за свідченнями одного із найвпливовіших економічних видань у світі «The Economist», здійснили «розблокування» всіх винаходів, що були створені в наукових та дослідних лабораторіях за гроші платників податків.

Варто звернути увагу й на наявний досвід Великобританії. Зокрема, у Великобританії на державному рівні питання щодо комерціалізації інтелектуальної власності входять до компетенції Патентного офісу – підрозділу міністерства торгівлі та промисловості. Крім того, незважаючи на той факт, що представники Патентного офісу Великобританії наголошують на недостатньому рівні, порівняно зі США, нормативно-правової бази у сфері інтелектуальної власності, уряд країни приділяє особливу увагу проблемним питанням комерціалізації інтелектуальної власності. Комерціалізація інтелектуальної власності, будучи невід’ємною частиною технологічного трансферу, виступає також одним з основних елементів наукової та інноваційної політики Великобританії, яка знайшла відображення у сформованих трьох «білих книгах»: «Наша конкурентоспроможність у майбутньому – побудова економіки знань», «Перевага та можливість – наукова та інноваційна політика на XXI ст.», «Можливості для всіх у світі, що змінюється, – підприємництво, професіоналізм та інновації» [7]. Варто вказати, що більшість британців вбачають майбутнє своєї країни як «світового центру науки та інновацій» [6]. Причому досягнення такої поставленої мети супроводжується: жорсткою конкуренцією з такими світовими науковими центрами, як Німеччина, Японія тощо; встановленням високої ставки на комерціалізацію науково-технічних результатів, зокрема об’єктів інтелектуальної власності. Як наслідок, одним із пріоритетів інноваційної політики виступає посилення вкладу інтелектуальної власності у наукомістку промисловість. Встановлення та дотримання вказаних принципів досить швидко почало приносити певні результати. Зокрема, у звіті «Конкуренція у глобальній економіці – інноваційний виклик», що був опублікований Міністерством торгівлі та промисловості Великобританії ще на початку XXI ст., наголошувалося на наявності помітних змін та культурних зрушень у взаєминах між промисловістю та науковими й дослідними установами та організаціями. Наприклад, уже за декілька років такої політики британськими університетами було створено в декілька разів більше стартап-компаній порівняно з попередніми роками; зросла кількість ліцензій на об’єкти інтелектуальної власності, що були продані британськими компаніями. Варто вказати й на створення спеціальної урядової комісії з метою аналізу ситуації в країні у сфері інтелектуальної власності. За результатами вказаної комісії було підготовлено звіт з відповідними рекомендаціями, згідно з якими виділено три найважливіші пріоритети державної політики у сфері інтелектуальної власності:

- інтелектуальна власність повинна належати тому, хто її створював з одночасним збереженням за державою певних важелів контролю. Вказане положення ґрунтується на припущенні, що розробнику відомі всі можливі механізми комерціалізації власної технології, що може сприяти більш ефективному здійсненню технологічного трансферу. Вказаний пріоритет досить добре корелюється з політикою США, насамперед щодо сфери, яка визначається нормами Закону Бай-Доула;

- комісією було запропоновано проведення відповідних змін у системі бюджетного фінансування необхідних досліджень. Зокрема, якщо раніше під час конкурсного відбору проєктів головним критерієм була кількість публікацій, то останнім часом указаний показник став призводити до конфлікту між прагненнями підвищити рейтинг дослідницької структури за рахунок збільшення числа необхідних публікацій, з одного боку, та необхідністю «стримувати» передчасне розкриття одержаних результатів із врахуванням можливості їхнього подальшого патентування – з іншого. На сьогодні уряд Великобританії розглядає можливість пріоритетного обліку числа одержуваних патентів, у тому числі комерціалізованих під час конкурсного фінансування наукових досліджень на основі проведення постійного моніторингу [6];

- згідно з оцінками Патентного офісу Великобританії, більше 70% компаній у країні не вважають за необхідне належним чином охороняти інтелектуальну власність. Близько 20 млрд у Європі щорічно витрачається на «винахід велосипеда», тобто на повторення вже проведених досліджень у сфері інтелектуальної діяльності. Як наслідок, виникає необхідність покращення ефективності державної політики Великобританії у сфері інтелектуальної власності: підвищити поінформованість дослідників, менеджерів, викладачів, студентів та всіх бажаючих щодо питань інтелектуальної власності. Крім того,

у 2004 р. у Парламенті Великобританії було представлено новий Патентний Біль, норми якого доповнюють та розвивають наявний Патентний закон, який було прийнято у 1977 р., а також приводить його у відповідність до прийнятих після 1977 р. міжнародних угод [1, с. 120].

Отже, у Великобританії, незважаючи на суттєві позитивні досягнення в сфері інтелектуальної власності, все ще триває пошук оптимальних механізмів державного регулювання інтелектуальної власності, новий етап якого пов'язаний з виходом зі складу Європейського Союзу.

Досить цікавим є досвід Японії щодо регулювання інтелектуальної власності. Японія досягла значних успіхів у сфері інтеграції науки та промисловості й відобразила у вибраних нею механізмах технологічного трансферу властиві своїй країні культурні традиції [4]. Зокрема, наприкінці 90-х рр. урядом Японії було ухвалено суттєві кроки щодо подальшого розвитку національної системи трансферу технологій, включаючи цілу низку відповідних законів щодо розвитку трансферу технологій та стартап-компаній з національними науковими та дослідними установами та організаціями, зокрема:

- окреслено основні обсяги фінансової підтримки розвитку контактів між науковими та дослідними установами та організаціями й представниками промисловості;
- обґрунтована необхідність дворазового зниження мит за підтримки патентів для наукових та дослідницьких установ та організацій;
- встановлено основні підходи щодо підтримки створення наукових та дослідних установ та організацій зі стартап-компаніями;
- було встановлено рекомендовані обсяги надання підтримки створення наукових венчурних компаній;
- здійснювалося державне фінансування фахівців з менеджменту, фінансів та правової підтримки діяльності наукових та дослідних установ та організацій, що були взаємопов'язані зі створенням відповідних стартап-компаній, розробленням корпоративної інноваційної політики, маркетингових стратегій, ліцензійної діяльності, оподаткування, пошуку необхідних інвестицій тощо;
- у країні було прийнято систему податкових привілеїв для подальшого ефективного розвитку кооперації між науковими установами, промисловістю та урядом. Зокрема, науковим та дослідним організаціям було надано пільгові податкові кредити на 3 роки. Перевага надавалася витратам приватних підприємств, пов'язаних з реалізацією дослідницьких проєктів.

Запровадження вказаних заходів сприяло суттєвому розвитку патентно-ліцензійної діяльності японських наукових та дослідницьких установ та організацій. Зокрема, з кожним роком збільшувалася кількість поданих заявок та число створених стартап-компаній.

Отже, незважаючи на досягнення та здобутки, зарубіжні країни все ще не припиняють пошуків ефективного державного регулювання інтелектуальної власності, що має велике значення у підвищенні конкурентоспроможності держави.

Висновки. Таким чином, зростання ролі та значення інтелектуальної діяльності для політичного, економічного, соціального, культурного, міжнародного розвитку сучасної держави зумовлює необхідність посилювати державне регулювання наукових та дослідницьких досягнень в Україні з урахуванням відповідного міжнародного досвіду, зокрема:

- проводити систематичний моніторинг ринку об'єктів інтелектуальної власності;
- посилити та розширити відповідальність за зловживання у сфері інтелектуальної власності, використовуючи на лише попередження та санкції, але притягуючи до юридичної відповідальності. Варто звернути особливу увагу на досвід Японії в питаннях захисту об'єктів інтелектуальної власності національної культури;
- забезпечувати необхідну політику всебічної підтримки наукових та дослідних організацій та установ. Доречним є використання досвіду Великобританії, яка, незважаючи на загальноприйнятий статус «основоположника законодавства у сфері інтелектуальної власності», не припиняє спроби покращити нормативно-правові норми у сфері інтелектуальної власності;
- сформулювати та постійно оновлювати офіційний реєстр об'єктів інтелектуальної власності, патентування, ліцензування;
- проводити контроль за дотриманням встановлених принципів законності та справедливості у сфері інтелектуальної власності тощо.

Вказані заходи державного регулювання інтелектуальної власності у зарубіжних країнах дають досить чітке розуміння необхідності та нагальності ефективного використання і захисту об'єктів інтелектуальної власності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Для нашої держави такий досвід може відіграти ключову роль на шляху імплементації його на національному рівні, адже питання інтелектуальної власності є питаннями національної безпеки держави.

Література:

1. Бочарова Н.В. Законодавче забезпечення права інтелектуальної власності в країнах Європи (порівняльно-правовий аналіз). *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. № 2. С. 118–123.
2. Каширин А.И. Новый подход к формированию инновационного законодательства. *Инновации*. 2006. № 3. С. 12–17.
3. Лаптев Г.Д., Рычев М.В., Цыганов С.А. Инфраструктура трансфера университетских технологий. Москва, 2000. 81 с.
4. Стадник О.І. Стратегія інтелектуальної власності в Японії. *Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. Випуск 2. 2014. URL: <http://global-national.in.ua/vipusk-1-2014/68-stadnik-o-i-strategiya-intelektualnoj-i-vlasnosti-v-yaponiji>
5. Цибульов П.М., Корсун В.Ф. Комерціалізація інтелектуальної власності університетами та науковими установами: досвід США та можливості його використання в Україні. *Наука та інновації*. 2014. Т. 10. № 3. С. 47–57.
6. Якубівська Ю.С. Особливості державно-правового регулювання інтелектуальної власності в країнах Європи (на прикладі Великобританії). URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1540/1/13_%D1%84%D0%B0%D1%85.pdf
7. *Technical Change and Economic Theory*. Pinter, 1988. URL: <http://www.freemanchris.org/publications>